

**RECENZJE, OMÓWIENIA,
PUBLIKACJE ŹRÓDŁOWE**

TOMASZ GAJOWNIK

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**POLITYKA PAŃSTW BAŁTYCKICH
WOBEK RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ I III RZESZY
NA PRZEŁOMIE MARCA I KWIETNIA 1939 ROKU
W OCENIE WILEŃSKIEJ EKSPozyTURY ODDZIAŁU
II SZTABU GŁÓWNEGO WOJSKA POLSKIEGO**

**The Policy of Baltic States towards the Republic of Poland
and the Third Reich between March and April of 1939
in a analysis of Polish military intelligence**

SŁOWA KLUCZOWE: Rzeczpospolita Polska, III Rzesza, wywiad wojskowy, państwa bałtyckie, 1939

KEYWORDS: The Republic of Poland, Third Reich, military intelligence, the Baltic States, 1939

ABSTRACT: Polish military intelligence had prepared a lot of analysis about political and military situations in the countries around the Republic of Poland. It was a kind of belaying towards potential Polish-German conflict. The issues of the Baltic States were interested a military intelligence's field station in Vilnius. A few months before the Second World War has begun, Vilnius's station prepared some analysis of domestic and foreign policy of Lithuania, Latvia and Estonia. One of them had discussed most important consequences of occupation of Klaipėda by German's Wehrmacht. Additionally, in these documents, one can be read about multilateral policy of the Baltic Entente.

Do licznych zadań, jakie stawiano przed wojskowymi organami wywiadu i kontrwywiadu II Rzeczypospolitej, należało także prowadzenie studiów w zakresie polityki zagranicznej i wewnętrznej państw, które znalazły się w zasięgu zainteresowania władz państwowych. Intensywność prowadzonych w omawianym zakresie prac uzależniona była od charakteru pozycji państwa polskiego na mapie politycznej Europy. Znaczący wzrost materiałów i studiów wytworzonych przez wywiad wojskowy był zauważalny wraz z rosnącym zagrożeniem ze strony III Rzeszy. W okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej przygotowywano analizy dokumentów dotyczących nie tylko problematyki niemieckiej lub sowieckiej, lecz także innych krajów, w których starano się poprzez ocenę bieżącej aktywności przedstawić wnioski na temat prawdopodobnych kroków, jakie te państwa mogły podjąć w momencie wybuchu konfliktu Polski z sąsiadów.

W kręgu zainteresowania, ze względu na swe geostrategiczne położenie, znalazły się Litwa, Łotwa i Estonia. W przypadku konfliktu polsko-niemieckiego lub polsko-sowieckiego terytoria te mogły zostać potraktowane jako dogodne szlaki komunikacyjne dla przerzutu wojsk oraz zaplecze logistyczno-ekonomiczne, nie wspominając o ich ewentualnym bezpośrednim udziale w konflikcie po którejś ze stron. Dlatego wywiad wojskowy stale monitorował zmieniającą się sytuację w wymiarze spraw zagranicznych, a jeszcze bardziej nastrojów społecznych i działań czynników politycznych w państwach. Szczególne zainteresowanie budziła sytuacja w Republice Litewskiej, która – zmuszona w marcu 1939 r. do oddania tzw. Kraju Kłajpedzkiego w granice III Rzeszy – znalazła się pod silną presją ze strony Berlina (Łossowski 2007, 202–203).

W okresie międzywojennym, od 1921 r. polski wywiad i kontrwywiad wojskowy dysponował siecią terenowych placówek – ekspozytur, których zadaniem było prowadzenie, podobnie jak centrala na poziomie Oddziału II Sztabu Generalnego/Głównego, działań o szerokim spektrum wywiadowczym, kontrwywiadowczym, ewidencyjnym (studyjnym) oraz technicznym, ale na poziomie terenowym. Na kierunku wschodnim funkcjonowały, w przededniu wybuchu wojny, dwie stałe ekspozytury: nr 1 w Wilnie i nr 5 we Lwowie dysponujące siecią własnych placówek wywiadowczych (Paduszek 2016, 45). W przypadku pierwszej ekspozytury zakres terytorialny prowadzonych prac obejmował przede wszystkim Republikę Litewską i dwa okręgi wojskowe Związku Sowieckiego – Białoruski i Leningradzki (Smoliński 2012, 70). Dodatkowo jej personel aktywnie współpracował ze służbami specjalnymi Republiki Łotewskiej i Republiki Estońskiej. Struktura ekspozytury, w wymiarze przedmiotowej działalności, wyrażała się funkcjonowaniem referatów: wywiadowczego (ofensywnego) z podreferatami Rosja i Litwa, referatem kontrwywiadowczym oraz ewidencyjnym (studyjnym) (Gajownik 2010, 326).

W związku z narastającym zagrożeniem ze strony III Rzeszy ekspozytura wileńska, oprócz prowadzenia bieżących spraw wywiadowczych i kontrwywiadowczych, na polecenie centrali Oddziału II zintensyfikowała prace o charakterze studyjnym, koncentrując się na określeniu ewentualnej postawy państw bałtyckich wobec potencjalnego konfliktu polsko-niemieckiego. Przygotowywane pod kierunkiem komandora porucznika Edmunda Piotrowskiego, szefa placówki w Wilnie, meldunki wywiadowcze i prasowe (Gajownik 2011, 261–278) wykazywały, że Litwa, Łotwa i Estonia z powodu własnych problemów wewnętrznych oraz obawy przed ewentualnym wplątaniem ich w konflikt militarny będą starały się zachować stanowisko neutralne. O charakterze postawy tych państw miały decydować także wzajemne stosunki multilateralne, które znacznie się skomplikowały w wyniku aneksji Kłajpedy przez III Rzeszę. Władze w Kownie miały pretensje do władz łotewskich i estońskich o brak solidarności wobec agresji niemieckiej. Współpraca trzech małych krajów, które od 1934 r. tworzyły ententę bałtycką,

przeżywała głęboki kryzys. Jego wynikiem był brak wspólnego stanowiska wobec narastającego konfliktu między Berlinem a Warszawą.

Prezentowany dokument to fragment jednego z meldunków wywiadowczych, przygotowanych w lipcu 1939 r., przez ekspozyturę wileńską. Na każdy z takich dokumentów składały się załączniki, które mogły być traktowane jako odrębna całość ze względu na podejmowaną tematykę. Załącznik nr 33 został poświęcony sytuacji w Republice Litewskiej w newralgicznym dla niej okresie przełomu marca i kwietnia 1939 r., czyli tuż po dokonanej przez niemiecki Wehrmacht aneksji Kłajpedy. W dokumencie omówiono nastroje wewnątrz państwa litewskiego, politykę władz państwowych; scharakteryzowano stosunek państw bałtyckich do ewentualnego konfliktu polsko-niemieckiego oraz przedstawiono ocenę wzajemnych stosunków multilateralnych i charakter wpływów niemieckich i sowieckich w tych krajach.

Cały dokument przechowywany jest w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, w zespole Sztabu Głównego w Warszawie 1919–1939, w teczce o sygnaturze 616/360. Od strony edytorskiej starano się przede wszystkim rozwinąć skróty występujące w dokumentach, ujednolicić zapis z uwzględnieniem zasad współczesnej gramatyki i pisowni, podać krótkie biogramy osób.

Ekspozytura nr 1
Oddziału II Sztabu Głównego
l. dz. 4200/L T[a]jn[e]. 39 r.
Wilno, dnia 5 VII 1939

MELDUNEK WYWIADOWCZY NR 5/39
Załącznik nr 33

Sytuacja polityczna w Litwie, Łotwie i Estonii oraz
ustosunkowanie się tych państw do Niemiec i Polski
(w końcu marca i na początku kwietnia 1939 r.)

Ocena własna (Ekspozytury) na podstawie wiadomości agencyjnych (ag. nr 11521¹),
źródeł przygodnych i prasowych

Penetracja politycznych wpływów III Rzeszy w państwach bałtyckich w ciągu ostatnich dni uwidoczniła się szczególnie wyraziście. Równocześnie daje się zaobserwować już obecnie niepomyślna dla polskiej racji stanu postawa polityczna Litwy, Łotwy, a nawet i Estonii. Scharakteryzować i określić tę postawę jest na razie trudno, można by raczej określić ją obecnie jako niezdecydowaną wobec dylematu: – z Polską czy z Niemcami – z tym jednak że, jak można wyczuć, przeważa czynnik proniemiecki w Litwie i Estonii, natomiast Łotwa wykazuje rozterkę, wyrastającą na gruncie coraz większej politycznej paniki.

¹ W meldunkach wywiadowczych, od połowy lat trzydziestych, pojawiają się także krótkie charakterystyki źródeł informacji. W przypadku agenta nr 11521 brzmiała ona następująco „charakterystyka – bardzo inteligentny, sprytny, przedsiębiorczy; zawód – artysta dramatyczny; wykształcenie – politechnika i szkoła dramatyczna; ocena – zastrzeżeń nie budzi”.

Niemcy, bardzo poważnie krzyżując polityczne plany Polski w państwach bałtyckich, konsekwentnie i z całą siłą dążą do podporządkowania małych państw bałtyckich swoim wpływom politycznym i gospodarczym i uczynienia z nich swoich satelitów oraz pomostu służącego przyszłym planom strategicznym wymierzonym przeciw Sowietom, a również i Polsce – przez jej okrążenie od północy.

W Litwie jak przed czterema laty sowiecki poseł [Michaił] Karski², tak obecnie od niedawna poseł niemiecki [Erich] Zechlin³ w silnym stopniu oddziałuje na litewskie czynniki miarodajne, podtrzymując taktykę zastraszania i sugerując koncepcję oparcia się Litwy na Rzeszy. Między innymi domaga się scentralizowania całego handlu zagranicznego Litwy i skierowania go na Rzeszę, a ostatnio podobno zaznaczał, że Litwa winna uważać nie za swe prawo, lecz za swój obowiązek w stosunku do Niemiec – możliwość korzystania z wolnych stref ustanowionych w Kłajpedzie. Z powyższego wynikałoby, że Niemcy chcą Litwę całkowicie związać ze sobą gospodarczo, by tym łatwiej potem uzyskać dalsze koncesje polityczne.

Równocześnie zwraca uwagę znamieny 4 punkt układu niemiecko-litewskiego, podpisanego o północy w Berlinie, w dn. 22 marca 1939 r. (podpisali min. [Joachim von] Ribbentrop i min. [Juozas] Urbšys⁴). Artykuł ten głosił:

Dla wzmocnienia swej decyzji co do zapewnienia przyjaznego rozwoju stosunków między Niemcami a Litwą obie strony zobowiązują się nie uciekać wzajemnie do stosowania przemocy ani nie popierać użycia przemocy, skierowanej przeciwko jednemu z kontrahentów przez stronę trzecią.

Według opinii takich znawców stosunków litewskich i zagadnień polityczno-prawnych – jak posła [Franciszka] Charwata⁵ i dyr.[ektora] [Władysława] Wielhorskiego⁶ – intencją

² Michaił A. Karski (1900–1937) – sowiecki dyplomata, pracował na placówkach dyplomatycznych w Polsce, Litwie i Turcji. Rozstrzelany w okresie „wielkiej czystki”.

³ Erich Zechlin (1883–1954) – historyk i archiwista, doktor nauk filozoficznych. Pracował w archiwach w Gdańsku i Poznaniu. W czasie I wojny światowej, od 1916 r., pełnił funkcje referenta w referacie politycznym Generalnego Dowództwa Obszaru „Wschód”. Ekspert niemieckiej delegacji na obrady konferencji paryskiej. Od 1920 r. pracował w MSZ. Od 1928 r. był konsulem niemieckim w Leningradzie. W l. 1934–1940 został posłem III Rzeszy na kraje bałtyckie.

⁴ Juozas Urbšys (1896–1991) – litewski żołnierz, polityk i dyplomata. Od 1922 r. pracował w MSZ, pełnił funkcję konsula w Berlinie, w Paryżu, gdzie objął następnie placówkę dyplomatyczną w randze ambasady. W l. 1938–1940 był ministrem spraw zagranicznych. Po wejściu wojsk sowieckich do Litwy został wywieziony w głąb Rosji.

⁵ Franciszek Charwat (1881–1943) – polski polityk i dyplomata. Przed wybuchem I wojny światowej służył w cesarsko-królewskiej policji. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości rozpoczął pracę w dyplomacji – pełnił funkcje konsula RP we Wrocławiu, Berlinie oraz Hamburgu. Następnie krótko kierował pracami Wydziału Konsularnego MSZ. Sprawował urząd chargé d'affaires w Charkowie przy rządzie Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, w dalszej kolejności urząd konsula w Rydze, chargé d'affaires w Tallinie, posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego w Estonii i Finlandii. Finalnymi, przed wybuchem II wojny światowej, placówkami było najpierw poselstwo w Rydze, a następnie w Kownie. Po wybuchu wojny przedostał się do Francji, po jej upadku do Portugalii, a stamtąd do Brazylii.

⁶ Władysław Wielhorski (1885–1967) – polski historyk, politolog, poseł na Sejm, jeden z współtwórców polskiej szkoły sowietologicznej. Publicysta „Dnia Kowieńskiego”, wydany z terytorium Republiki Litewskiej w 1924 r. W l. trzydziestych XX w. był profesorem Wyższej Szkoły Nauk Politycznych w Wilnie,

tego artykułu jest wyprowadzenie Litwy z gry, skazanie na neutralność w wypadku np. zmagañ orężnych polsko-niemieckich. Treść tego artykułu jest do pewnego stopnia paktem o nieagresji między Rzeszą a Litwą.

Z drugiej strony obóz tzw. litewskich „aktywistów”⁷ prowadzi propagandę w Litwie wybitnie proniemiecką. Według ostatnio otrzymanych informacji ze źródeł – jak na wstępie – aktywiści, głosząc w sposób zakonspirowany swoje hasła polityczne, podkreślają, że stoją na stanowisku utrzymania bezwzględnej niepodległości Litwy, która winna opierać się na Niemcach. Aktywiści sugerują równocześnie konieczność uświadomienia, że w razie potrzeby Litwa powinna zgodzić się na przepuszczenie wojsk niemieckich przez swoje terytorium oraz że na to również muszą się zgodzić Łotwa i Estonia. Wreszcie aktywiści głoszą, że ich zdaniem przyszła realizacja wielkich planów Rzeszy m.in. doprowadzi do państwa (federacyjnego?) bałtycko-białoruskiego, w składzie republik litewskiej, łotewskiej i estońskiej oraz białoruskiej, która zostanie utworzona ze scalonych etnograficznych obszarów białoruskich.

Nowy gabinet ministrów, utworzony przez gen. [Jonasa] Černiusa⁸, który stanowi rząd tzw. konsolidacyjny, wyeliminował w dużym stopniu wpływy i znaczenie w państwie dotąd rządzącej partii narodowców, tzw. „tautininków”⁹. W Kownie mówi się o rychłej zmianie prezydenta Republiki, nie jest jednak wymieniany następca Smetony¹⁰. W związku z likwidacją monopartyjnego regime'u „tautininkowskiego” mówi się również o konieczności wydania nowej ordynacji wyborczej do Sejmu i ciał samorządowych. Ma być niebawem ogłoszona amnestia dla przestępców politycznych, czego przeciwnikiem jest minister spraw wewnętrznych, generał [Kazimieras] Skučas¹¹. W wypadku amnestii nastąpi poważne

dyrektorem Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej. W 1940 r. został aresztowany przez NKWD, deportowany w głąb Rosji. Uwolniony na mocy układu Sikorski-Majski znalazł się w Londynie, gdzie aktywnie włączył się w organizację życia naukowego i kulturalnego emigracji.

⁷ Związek Litewskich Aktywistów – organizacja założona w 1938 r., skupiająca w swych szeregach przedstawicieli różnych partii politycznych, głównie tych zdelegalizowanych, których głównym celem była sanacja życia politycznego i społecznego Litwy, a przede wszystkim odsunięcie od władzy prezydenta Antanasa Smetonę.

⁸ Gen. Jonas Černius (1898–1977) – litewski oficer i polityk. Absolwent belgijskiej Wyższej Szkoły Inżynierii Wojskowej i paryskiej Wyższej Szkoły Wojennej. Kierował Oddziałem Operacyjnym Sztabu Najwyższego armii litewskiej. Następnie został szefem Sztabu Najwyższego. Od marca 1939 r. był premierem rządu litewskiego.

⁹ Tautinincy – potoczna nazwa członków Litewskiego Związku Narodowego, partii rządzącej w Republice Litewskiej po zamachu stanu w grudniu 1926 r. Jej przewodniczącym i liderem był prezydent Antanas Smetona.

¹⁰ Antanas Smetona (1874–1944) – litewski działacz społeczny i polityk. Jeden z współtwórców Republiki Litewskiej w 1918 r. Założyciel Litewskiego Związku Narodowego. Przeprowadził wspólnie z Augustinasem Voldemarasem zamach stanu w grudniu 1926 r. dzięki pomocy armii i sił policyjnych. Wprowadził rządy o charakterze autorytarnym, a po odsunięciu od władzy dawnego towarzysza walk A. Voldemarasa w 1929 r. objął w kraju władzę wręcz dyktatorską. Po zajęciu Litwy przez Sowietów w 1940 r. udał się na emigrację najpierw do Szwajcarii, a następnie do Stanów Zjednoczonych, gdzie zmarł.

¹¹ Kazimieras Skučas (1894–1941) – litewski oficer. W 1919 r. był wojskowym komendantem Olity, a następnie Mariampola i Suwałk. Następnie pełnił funkcję zastępcy batalionu piechoty, a później pułku. Od 1924 r. przeszedł do pracy sztabowej i objął stanowisko szefa Oddziału Operacyjnego litewskiego Sztabu Generalnego. Ukończył kurs dla oficerów Sztabu Generalnego, a od 1928 r. pełnił funkcję komendanta wojskowego Kowna. Kolejnym krokiem w karierze było objęcie funkcji zastępcy dowódcy 2 Dywizji Piechoty. W 1934 r. został mianowany litewskim attaché wojskowym w Związku Sowieckim. Po powrocie

zasilenie szeregów zwolenników [Augustinasa] Voldemarasa¹² i ideologicznie zbliżonych do nich aktywistów. Wzmoczona działalność tych ugrupowań niewątpliwie będzie poparta przez posła Zechlina.

Oblicze polityczne ministrów litewskich, wchodzących w skład tzw. koalicyjnego rządu gen. Černiusa, nie daje większości tautininkom. Natomiast, o ile dotąd wiadomo Ekspozyturze, minister komunikacji inż. [Kazimieras] Germanas¹³; wiceminister rolnictwa [Juozas] Skaigirys¹⁴; minister obrony krajowej – gen. [Kazimieras] Musteikis¹⁵ oraz nowi ministrowie rolnictwa – [Jurgis] Kriščiūnas¹⁶ i sprawiedliwości – [Antanas] Tomašaitis¹⁷ są maskującymi się zwolennikami ideologii aktywistów. Premier gen. Černius jest zaufanym człowiekiem gen. [Stasysa] Raštikisa¹⁸, który obecnie w Litwie jest powszechnie uważany za swego rodzaju dyktatora.

zajął stanowisko komendanta akademii Sztabu Najwyższego, by w 1939 r. objąć, początkowo, kierownictwo gabinetu premiera, a następnie stanowisko ministra spraw wewnętrznych. Po wkroczeniu Armii Czerwonej został aresztowany i wywieziony do Rosji, gdzie został zamordowany w lipcu 1941 r.

¹² Augustinas Voldemaras (1883–1942) – litewski polityk. Dwukrotnie był premierem Republiki Litewskiej, ministrem spraw zagranicznych. Zwolennik ścisłej współpracy Litwy z Niemcami. Sojusznik polityczny A. Smetony. Wspólnie dokonali zamachu stanu w grudniu 1926 r. Następnie drogi ich zaczęły się rozchodzić. W 1929 r. został odsunięty od władzy, a potem skazany na pobyt w obozie w Worniai (Vorniai). Następnie zmuszony do opuszczenia kraju. Próbował wrócić do kraju, jednak były to próby bezskuteczne. W 1940 r. został aresztowany przez NKWD podczas podejmowania kolejnej próby powrotu. Wywieziony do Rosji, zmarł w więzieniu na Butyrkach.

¹³ Kazimieras Garmanas (1897–1980) – litewski polityk i naukowiec. W l. 1919–1922 służył w armii litewskiej, walczył m.in. z oddziałami polskimi. Był jednym z pierwszych absolwentów wydziału technicznego uniwersytetu kowieńskiego. W gabinecie gen. Černiusa pełnił urząd ministra komunikacji.

¹⁴ Juozas Skaigirys (1901–1977) – litewski polityk. Uczestnik walk z bolszewikami i oddziałami Wojska Polskiego w szeregach 2 i 3 Pułku Piechoty. Pracował w administracji państwowej, w departamencie leśnictwa. W 1937 r. objął stanowisko sekretarza generalnego ministerstwa rolnictwa. Następnie został wiceministrem i ministrem rolnictwa (1938–1939).

¹⁵ Kazimieras Musteikis (1894–1977) – litewski oficer. W l. 1918–1921 był komendantem Wilna i Kowna, dowódcą batalionu samochodowego walczącego z oddziałami Wojska Polskiego. Następnie został dowódcą dywizjonu pociągów pancernych (1921–1924). Był absolwentem Akademii Sztabu Generalnego w Belgii, szefem Oddziału Organizacyjnego litewskiego Sztabu Wojskowego. W 1934 r. pełnił obowiązki szefa Sztabu Wojskowego. W l. 1934–1938 kierował akademią Sztabu Najwyższego. Następnie do 1940 r. pełnił funkcję ministra obrony krajowej.

¹⁶ Jurgis Kriščiūnas (1894–1947) – litewski polityk, ekonomista. Był wykładowcą litewskich szkół rolniczych. Od 1928 r. pełnił funkcję ministra rolnictwa.

¹⁷ Antanas Tomašaitis (1894–?) – litewski polityk, prawnik, adwokat. Był absolwentem wydziału prawa kowieńskiego uniwersytetu. Studiował także w Wiedniu i Paryżu. W 1928 r. obronił doktorat w Kownie z zakresu historii prawa niemieckiego. Był wykładowcą uniwersytetu kowieńskiego. W gabinecie gen. Černiusa kierował pracami ministerstwa sprawiedliwości.

¹⁸ Stasys Raštikis (1896–1985) – litewski oficer, działacz emigracyjny, dziennikarz. Ukończył szkołę wojskową w Tbilisi, zaciągnął się ochotniczo do armii rosyjskiej w czasie I wojny światowej. Po wojnie rozpoczął służbę w armii litewskiej, walcząc przeciwko oddziałom bolszewickim i polskim. Następnie rozpoczął służbę w litewskim Sztabie Generalnym. Kierował pracami referatu polskiego Oddziału II (wywiad). W l. 1925–1929 studiował na Uniwersytecie Witolda Wielkiego, następnie w Niemczech (kurs Akademii Sztabu Generalnego). W 1934 r. został powołany na szefa Sztabu Najwyższego. Od 1935 r. był Wodzem Naczelny armii litewskiej. Po zajęciu Litwy przez Armię Czerwoną udał się na emigrację do III Rzeszy, skąd powrócił w 1941 r. Pełnił krótko funkcję ministra obrony, a następnie pracował w kowieńskim muzeum wojskowym. Wobec ponownego zagrożenia ze strony Sowietów wyemigrował do Niemiec, a stamtąd do Stanów Zjednoczonych, gdzie pracował jako dziennikarz.

Gen.[erał] Raštikis jest bardzo zastraszony rozwijającą się ekspansją Niemiec. Już na jesieni 1938 r., jak o tym meldowała Ekspozytura, gen. Raštikis twierdził, że za wszelką cenę należy unikać drażnienia niemieckiego sąsiada i unikać z nim otwartych konfliktów, mimo że gen. Raštikis na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 22 III 1939 r., zwołanym w celu uchwalenia oddania Rzeszy Kraju Kłajpedzkiego, manifestacyjnie sprzeciwił się temu, żądając obrony zbrojnej Kraju Kłajpedzkiego, mimo że parę dni później ogłosił w „Kairysie”¹⁹ swój artykuł, stwierdzając niezłomne postanowienie obrony z bronią w ręku przede wszystkim obywateli całości i niepodległości Litwy, a dnia 27 III 1939 wygłosił przez radio kowieńskie bardzo bojowe przemówienie i twierdził, że Litwa w zdecydowany sposób bronić będzie swej niezawisłości – jednak, według otrzymanej z miarodajnego i wiarygodnego źródła informacji, będąc przed kilku dniami zaproszony do Berlina na uroczystość związaną z urodzinami Hitlera, zaproszenie to przyjął.

Stosunek Litwy do Polski nie jest jeszcze wciąż jasno zarysowany. Oświadczenie [Neville’a] Chamberlaina z dnia 31 III 1939 r. wywarło w Litwie silne wrażenie i w oczach Litwinów ogromnie podniosło znaczenie możliwości i rolę Polski. Mimo wszystko, przy litewskiej mentalności i w obecnych warunkach politycznego klimatu panującego w Litwie, wrażenie to może dość szybko zatracić swą siłę atrakcyjności i może być łatwo podcienione retuszem posła Zechlina.

Polityczna postawa Litwy wobec Polski nosi wciąż charakter sztywno formalistyczny. Obok bardzo drobnych i rzadkich przejawów serdeczniejszych czy życzliwszych akcentów Litwy w stosunku do Polski częściej można zaobserwować i wyczuć objawy niechętnego i nieufnego ustosunkowania się. Tak np. w okresie największego napięcia stosunków litewsko-kłajpedzkich ucząca się młodzież litewska, a nawet i nauczycielski personel gimnazjalny w dniach 18–19 III br. dopuszczali się publicznych antypolskich wystąpień, zdzierając plakaty i fotosty filmów polskich, które miały być wyświetlane w Litwie.

W dniu 29 III 1939 r. litewska agencja prasowa „Elta” skwapliwie zdementowała, co trzeba podkreślić, w litewskiej i zagranicznej prasie wiadomość o rzekomym wywiadzie udzielonym przez nowego ministra oświaty [Leonasa] Bistrasę²⁰ przedstawicielowi warszawskiej gazety „Dobry Wieczór”, w którym to wywiadzie Bistras miał podobno oświadczyć, że „Litwa powinna bardziej ściślej współpracować z Polską, która jest jedynym państwem, mogącym bronić jej niepodległości”. Zwraca również uwagę fakt bardzo nikłego oddźwięku w prasie litewskiej i w społeczeństwie litewskim w związku z manifestacją polskiego Senatu w dniu 23 III 1939 r. na rzecz Litwy z okazji ratyfikacji układu handlowego polsko-litewskiego oraz z okazji chęci zamanifestowania przyjaznego stosunku Polski wobec Litwy, dotkniętej w dniu 22 III 1939 r. ciosem wymuszenia na niej przez Rzeszę zwrotu Kraju Kłajpedzkiego.

¹⁹ „Kairys” – czasopismo wojskowe wydawane w okresie międzywojennym przez Oddział Naukowy Litewskiego Sztabu Generalnego w l. 1921–1940.

²⁰ Leonas Bistras (1890–1971) – litewski polityk, lekarz. Studiował medycynę na uniwersytetach w Genewie i Tartu. W l. 1922–1940 pracował jako docent na wydziale teologiczno-filozoficznym uniwersytetu kowieńskiego. Był marszałkiem Sejmu w 1922 r. i w l. 1925–1928. Wielokrotnie pełnił funkcję ministra oświaty, w tym także w rządzie gen. Černiusa.

Wiadomość o odznaczeniu b. posła w Polsce [Kazimierasa] Škirpy²¹ wielką wstęgą Orderu Odrodzenia Polski nie nabrała w Litwie ani rozgłosu, ani nie spowodowała żadnego odruchu przychylnego Polsce. W prasie litewskiej została ogłoszona jako drobna wiadomość. Wydaje się również dość znamienne oświadczenie nowego ministra spraw wewnętrznych, gen. Skučasa w udzielonym przez niego w dniu 2 IV br. wywiadzie prasowym przedstawicielowi ryskiego „Siewodnia”, że najliczniejszą w Litwie mniejszością narodową są Żydzi (a nie Polacy, co nie odpowiada stanowi faktycznemu).

Wreszcie stosunek władz litewskich do mniejszości polskiej nie zmienił się dotąd i mniejszość ta jest uciskana nadal w sposób bezwzględny. Poseł Charwat nie jest w stanie powyższej sprawy ruszyć na drodze normalnych, oficjalnych pertraktacji i sprawy te omawia delikatnie na gruncie tzw. rozmów dżentelmeńskich, gdyż obawia się, że równocześnie z wszczęciem tej sprawy na drodze oficjalnej – Litwa od razu przyjmie wobec Polski postawę, jeśli nie zdecydowanie wrogą, to nawet wyraźnie nieprzychylną.

W międzyczasie poseł Zechlin dość energicznie ingeruje w sprawy mniejszości niemieckiej w Litwie, która to mniejszość jest trzykrotnie mniejsza liczebnie niż mniejszość polska. W związku z tym mniejszość niemiecka w Litwie, zorganizowana w tzw. „kulturerband”, nie doświadcza ani w części takiego ucisku ze strony władz litewskich jak Polacy.

Stosunek Litwy do Łotwy uległ po 23 III 1939 r. dużemu oziębieniu. Litwa ma pretensje i żal do Łotwy, iż nie poczyniła ona w krytycznym dla Litwy momencie żadnych propozycji w kierunku udzielenia pomocy ani też nie wykazała żadnego współczucia.

Jeżeli chodzi o Łotwę, to przeżywa ona obecnie ciężki dla siebie okres niepewności i wahań politycznych. Obawia się ekspansji niemieckiej, tym bardziej że żywioł niemiecki w ostatnich czasach podniósł głowę i doskonale zorganizował się, szczególnie w centralnym regionie Łotwy.

W ostatnich czasach niemieckie poselstwo w Rydze zostało dokompletowane, personel jego został powiększony, przy czym został w Rydze wyznaczony przez Rzeszę nowy poseł [Hans Ulrich von] Kotze²² (lat około 48), który podobno dopiero od niedawna jest oficerem rezerwy, a który w ciągu krótkiego czasu dał się poznać w Rydze jako świetny dyplomata i doskonały znawca stosunków bałtyckich.

W Łotwie mówi się dużo o tzw. pomoście bałtyckim, przez który na wschód zamierzają maszerować Niemcy.

W Łotwie panuje opinia, że Estonia obecnie jest nastawiona wyraźnie proniemiecko. Charakterystyczne jest, że zarówno w Kownie, jak i w Rydze są obecnie komentowane wiadomości o pertraktacjach, które prowadzi Finlandia co do odsprzedań swej wyspy Kotka²³, położonej ok. 150 km na północny wschód od Kronsztadtu. Gdy w Kownie

²¹ Kazimieras Škirpa (1895–1979) – litewski oficer, dyplomata. W l. 1918–1920 tworzył oddziały litewskiej milicji do walki z oddziałami Wojska Polskiego. Był posłem na litewski Sejm. W l. dwudziestych służył w litewskim Sztabie Generalnym, gdzie pełnił funkcję szefa Oddziału II, a następnie całego Sztabu Generalnego. Był attaché wojskowym w Berlinie, posłem litewskim w Polsce i w III Rzeszy. Od 1945 r. przebywał na emigracji, najpierw w Paryżu, a następnie w Irlandii i Stanach Zjednoczonych.

²² Hans Ulrich von Kotze (1891–1941) – niemiecki oficer i dyplomata. Był radcą niemieckiej delegacji przy Lidze Narodów, członkiem biura Sekretariatu Ligi Narodów, a w l. 1938–1941 – posłem niemieckim w Rydze.

²³ Kotka – obecnie miasto w Finlandii, położone na wyspie i oddalone 40 km od granicy z Federacją Rosyjską i 120 km od stolicy Finlandii – Helsinek.

wymieniają jako reflektantów na tę wyspę Rzeszę, to znowu w Rydze – Sowiety. Możliwe jest, że i Niemcy, i Sowiety chcą tę wyspę odkupić od Finlandii i w związku z tym rywalizują ze sobą w tej akcji handlowej, uważając, iż wyspa ta mieć może duże znaczenie dla operacji morskich w Zatoce Fińskiej.

Uwaga własna: Powyższe wiadomości zostały zameldowane w osobnym meldunku za tut. ldz. 2044/L.T[a]jn[e].39 z 5 IV 1939 r.

Bibliografia

- GAJOWNIK, T. (2010), Tajny front niewypowiedzianej wojny. Działalność polskiego wywiadu wojkowego na Litwie w latach 1921–1939. Warszawa.
- GAJOWNIK, T. (2011), Meldunki prasowe Ekspozytury Oddziału II Sztabu Głównego nr 1 w Wilnie – źródłem informacji o państwie litewskim w latach trzydziestych XX wieku. W: Kołakowski, P. /Peplowski, A. (red.), Wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej. Kraków, 261–278.
- ŁOSSOWSKI, P. (2007), Kłajpeda kontra Memel. Problem Kłajpedy w latach 1918–1939–1945. Warszawa.
- PADUSZEK, K. (2016), Zajrzeć do mózgu Lenina. Wywiad II Rzeczypospolitej a postrewolucyjna Rosja. Łomianki.
- SMOLIŃSKI, A. (2012), Próba oceny wartości poznawczej akt pozostałych po Oddziale II Sztabu Głównego Wojska Polskiego w kontekście możliwości opisu sytuacji wojskowej, ekonomicznej i społecznej ZSRS w latach 1921–1939. W: Archiwa – Kancelarie – Zbiory. 3/5, 55–94.

